

δὲ λοιπὰ γνωρίσματα αὐτοῦ φαίνονται μᾶλλον ἀποτελέσματα οἰκειοποιήσεως ἰδιοτήτων ἄλλων ἐλασσόνων ἐλληνικῶν θεῶν, οἱ ὅποιοι ἀπερροφήθησαν ἀπὸ τὴν θεότητα καὶ λατρείαν τοῦ Δελφικοῦ θεοῦ. Τέλος ἀποκαλύπτεται ὅτι ἡ ἀπολλώνειος λατρεία δὲν ἐδέχθη ἐπιδράσεις ἀνατολικῆς προελεύσεως, ὡς κατὰ καιροὺς ἔχει ὑποστηριχθῆ, καὶ εἰδικώτερον ἐκ τῆς λατρείας τοῦ Διονύσου — θεοῦ Ὀρακο-φρυγικῆς προελεύσεως, συλλατρευομένου πολλαχοῦ μετὰ τοῦ Ἀπόλλωνος.

Εἰς παράρτημα τῆς μελέτης του αὐτῆς ὁ συγγραφεὺς ἐξετάζει τὰς διαφόρους ἑορταστικὰς ἐκδηλώσεις πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀπόλλωνος, ὡς τὰ Καρνεῖα, τὰ Ἐκδύσια, τὰ Σεπτῆρια, τὰ Πυανέφια, τὰ Ἰακίνθια, τὰ Δαφνηφόρια καὶ τὰ Ὀαργῆλια. Ἐν τέλει παρατίθεται πίναξ προσωνυμίων τοῦ θεοῦ, καὶ πλουσία βιβλιογραφία.

Ἡ ἐργασία τοῦ κ. Φούγια ἀποτελεῖ ἀξιόλογον συμβολὴν εἰς τὸ πρόβλημα τῆς προελεύσεως, τῆς φύσεως καὶ τῆς διαδόσεως τῆς λατρείας τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ δύναται νὰ ἀξιοποιηθῆ λίαν ἐπωφελῶς ἀπὸ οἰονδήποτε ἀσχολούμενον μὲ θρησκευτολογικῆς φύσεως θέμα τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ κόσμου.

Γ. ΜΑΡΚΑΝΤΩΝΑΤΟΣ

* * *

ARISTOTELIS, *Privatorum Scriptorum Fragmenta*, recognovit Marianus Plezia, B. G. Teubner, Leipsig 1977, σελ. XXV/57, τιμὴ DDR 19,50 M.

Ὡς Ἰδιωτικὰ ἔργα τοῦ Ἀριστοτέλους ἔχουν κριθῆ τὰ μὴ ἐπιστημονικὰ καὶ φιλοσοφικὰ, παλαιότερον δὲ ὡς τοιαῦτα ἔχουν χαρακτηρισθῆ τὰ ποιήματα, αἱ ἐπιστολαὶ καὶ ἡ διαθήκη του. Ὁ Πολωνὸς λόγιος M. Plezia ἔχει ἤδη ἐκδώσει τὰς Ἐπιστολάς καὶ τὴν Διαθήκην τοῦ Ἀριστοτέλους τῆ 1961 ἐν Βαρσοβίᾳ, ἔχει δὲ ἐπίσης σχολιάσει τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Ἀριστοτέλους πρὸς Ἀλέξανδρον περὶ πολιτειῶν, ἐκδοθεῖσαν ἐκ τοῦ Ἀραβικοῦ ὑπὸ τοῦ Πολωνοῦ λογίου Ἰωσήφ Bielawski καὶ ἔχει συγγράφει ἀρκετὰς μελέτας σχετικὰς πρὸς τὸν Ἀριστοτέλη καὶ τοὺς φορεῖς τῆς παραδόσεως τῶν ἔργων του. Ἦτο λοιπὸν ὁ ἐνδεδειγμένος νὰ ὀλοκληρώσῃ τὴν ἐκδοσιν τῶν Ἰδιωτικῶν ἔργων τοῦ Ἀριστοτέλους τῶρα εἰς τὴν σειρὰν τῶν κλασσικῶν συγγραφέων τῆς Βιβλιοθήκης Teubner.

Δεδομένου ὅτι ὁ σ. ἔχει ἐκδώσει ἤδη πρότερον, ὡς ἐλέχθη, τὰς Ἐπιστολάς καὶ τὴν Διαθήκην, τὸ διὰ πρώτην φορὰν τῶρα ἐκδιδόμενον ἔργον τοῦ Ἀριστοτέλους ὑπὸ τοῦ συγγραφέως εἶναι τὰ ποιήματά του (Carmina). Εἰς τὸν πρόλόγον του ὁ σ. λέγει ὅτι ἀπέφυγε τὰς μεταβολὰς εἰς τὰς ἀναγνώσεις (lectiones) τῶν Συλλογῶν Diehl, Page, West. Παρὰ ταῦτα ὅμως αἱ ὑποστηριζόμεναι ποικίλαι καὶ ἀντίθετοι πρὸς ἀλλήλας ἀναγνώσεις ἐφθαρμένων εἰς τὰ διάφορα κείμενα γραφῶν παρῶθησαν τὸν συγγραφέα νὰ συνταχθῆ πρὸς τὴν κατὰ τὴν κρίσιν του καλυτέραν, εἴτε αὕτη εἶναι σύμφωνος εἴτε ἀντίθετος πρὸς τὴν γνώμην προγενεστέρων φιλολόγων μεγάλου κύρους. Οὕτω δέχεται εἰς τὸν Ὕμνον εἰς Ἑρμείαν ἐν στ. 4 τὴν γραφὴν ζῆλωτος ἀντὶ ζαλωτος στηριχθεὶς εἰς τὴν πλειονοψηφίαν τῶν ἐκδοτῶν. Εἰς τὸν στίχ. 9 ἀντὶ τῆς γραφῆς οὐκ Διὸς τῆς πλειονοψηφίας τῶν ἐκδοτῶν δέχεται τὴν οἱ Διὸς. Εἰς τὸν στίχον 12 ἀντὶ τῆς ὑπὸ διασῆμων φιλολόγων καὶ ἐκδοτῶν γραφῆς Αἴδαο δόμον δέχεται τὴν γραφὴν ὁμόμου, εἰς τὸν στίχ. 14 ἀντὶ τῆς εἰκασίας ἀυδήσουσι, ὑποστηριχθείσης ὑπὸ Wilamowitz, Kern, Bidez, Wermell, Düring δέχεται τὴν γραφὴν ἀυδήσουσι, τέλος δὲ εἰς τοὺς στίχ. 12 καὶ 14 δέχεται τὰς γραφὰς πόθοις

καὶ ἔργοις ἀντὶ τῶν πόθοις' καὶ ἔργοις', ἐνῶ δέχεται τὴν κατάληξιν -οισι ἀντὶ -οις τόσον εἰς τὸ 'Ἐπίγραμμα στ. 3 φονίσις' ὅσον καὶ εἰς τοὺς στίχους 3 καὶ 5 τοῦ ἐλεγείου πρὸς Εὐδήμον, κακοῖσι καὶ μεθόδοισι. Τὸ πρᾶγμα ἐμφανίζει ἀντίφασιν τινα, ὃ συγγραφεὺς ὅμως ἔκρινεν ἐνδεδειγμένην τὴν ἐκτεταμένην κατάληξιν εἰς τὰ ἐλεγεία ὡς ἀναγκαίαν διὰ τὴν ἀνάγκην τοῦ μέτρου, οὐχὶ ἐνδεδειγμένην ὅμως διὰ τοὺς Ὑμνους.

Ὡς πρὸς τὰς Ἐπιστολάς ὁ σ. ἐξηγεῖ εἰς τὸν πρόλογον ὅτι τὰς διατηρεῖ ἐδῶ μὲ τὴν ἰδίαν σειρὰν ἐκτὸς μιᾶς περιπτώσεως, τοῦ νῦν E 21 (πάλαι E 5) ἀποσπάσματος, τὸ ὁποῖον κατατάσσει εἰς τὰ ἀμφίβολα, διὰ λόγους τοὺς ὁποίους ἐξηγεῖ κατὰ τρόπον εὐλογον. Ἐπίσης παραλείπει νῦν τὴν ὑπ' ἀρ. 8 τῆς ἐκδόσεως τοῦ 1961 ἐπιστολὴν τοῦ Ἀριστοτέλους πρὸς Ἀλέξανδρον περὶ πολιτειῶν, τὴν παραδεδομένην Ἀραβιστί, διότι αὐτὴν τὴν ἐξέδωκε μετὰ διεξοδικὴν μελέτην καὶ σύγκρισιν ὑπὸ τίτλον *Lettre d'Aristote à Alexandre sur la politique envers les cités*, texte arabe établi et traduit par J. Bielawski, commentaire de M. Plezia, Wrocław 1970.

Οὐχ ἤττον παρατίθενται εἰς τὴν παροῦσαν ἔκδοσιν ἀποσπάσματα τινα περὶ ἔργων τοῦ Ἀριστοτέλους ἐκ τοῦ βιογράφου τοῦ Ἀριστοτέλους Πτολεμαίου μνημονευομένου εἰς Ἀραβικὴν μετάφρασιν τοῦ κώδ. τῆς Ἀγ. Σοφίας Κων/πόλεως ὑπ' ἀρ. 4833. Ὁ σ. ἐξηγεῖ εἰς τὸν Πρόλογον ποίας ομάδας τῶν Ἐπιστολῶν θεωρεῖ γνησίας καὶ ποίας ὄχι καὶ μᾶς πληροφορεῖ ὅτι εἰς τὴν παροῦσαν ἔκδοσιν ἐστηρίχθη εἰς τὴν μαρτυρίαν περισσοτέρων κωδίκων ἢ εἰς τὴν πρώτην ἔκδοσιν παραθέντων ἅμα καὶ πίνακα τῶν χρησιμοποιηθέντων. Τοὺς κώδικας τούτους χωρίζει εἰς τρεῖς κατηγορίας, τὴν ομάδα πέντε κωδίκων, ἧτις εἶναι φορεὺς τῆς *Vulgata*, τὴν ομάδα τριῶν κωδίκων χαρακτηριζομένων ὡς ἀρχαιοτέρων καὶ καλυτέρων καὶ εἰς τὸν ἀξιοπιστότερον πάντων κώδικα G. Ἀπέκλεισεν ὁ σ. τὰς ἐπιστολάς τοῦ Καλλιθέβους ὡς μυθικὰς καὶ ἑτέραν ῥητορικοῦ προλόγου.

Ὡς πρὸς τὴν Διαθήκην ἐτήρησε κατὰ μέγα μέρος τὰς γραφὰς τοῦ I. Düring, παραθέτει ὅμως καὶ πλήρη Λατινικὴν ἔκφορὰν αὐτῆς (ὡς πρὸς τὰ 3 πρώτα τμήματα τῆς Διαθήκης) κατὰ μετάφρασιν ἐκ τοῦ Ἀραβικοῦ κειμένου τοῦ Πτολεμαίου, τοῦ περιεχομένου εἰς τὰ ἔργα τριῶν παλαιῶν φιλοσόφων Ἀράβων ἀπολαούντων μεγάλου κύρους, τῶν ὁποίων τὸ κείμενον ὡδήγεῖ εἰς τὴν ἐπιλογὴν τῶν καταλληλοτέρων ἐκ τῶν παραλλήλων γραφῶν (*variantes*).

Παράρτημα τοῦ Προλόγου ἀποτελεῖ 1) ὁ πίναξ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων καὶ τῆς ἐκδόσεώς των, ἐξ ἧς ἐλήφθησαν τὰ δημοσιευόμενα Ἀποσπάσματα. Ἐκάστου συγγραφέως παρατίθενται καὶ οἱ κυριώτεροι τῶν κωδίκων, ἐφ' ὧν ἐστηρίχθη ἡ ἔκδοσις, ἐφ' ὅσων ὅμως αἱ γραφαὶ τοῦ κώδικος τούτου, ἀναφέρονται εἰς τὸ Κριτικὸν ὑπόμνημα τῆς παρούσης ἐκδόσεως (τοῦ Διογένηος Λαερτίου ἀναφέρονται 35 κώδικες). 2) Αἱ καλύτεραι ἐκδόσεις α) τῶν Ἀριστοτελικῶν ἀποσπασμάτων β) τῶν Ποιημάτων καὶ γ) τῶν ἐπιστολῶν καὶ 3) Πίναξ τῶν ἐκδόσεων τῶν νεωτέρων συγγραφέων τῶν ἀναφερομένων εἰς τὰ Ἰδιωτικὰ συγγράμματα τοῦ Ἀριστοτέλους.

Ὡς πρὸς τὴν ἔκδοσιν τοῦ κειμένου, προτάσσονται τὰ ποιήματα, εἶτα αἱ ἐπιστολαὶ καὶ τέλος ἡ Διαθήκη. Εἰς ἕκαστον εἶδος προηγεῖται ὁ κατάλογος τῶν μαρτυριῶν (*testimonia*) καὶ ἔπεται ὁ κατάλογος τῶν ἀποσπασμάτων. Διὰ τὸ κείμενον τῶν τε μαρτυριῶν καὶ τῶν κειμένων παρατίθεται πλοῦσιον κριτικὸν ὑπόμνημα παρέχον τὰς γραφὰς τῶν κυριωτέρων κωδίκων. Ἐπίσης δι' ἑκάστην μαρτυρίαν ἢ Ἀπόσπασμα παρατίθεται μεσαῖον τῆς σελίδος ὑπόμνημα, παρέχον τὰς συσχετίσεις πρὸς τὰ σχετικὰ πρὸς αὐτὰ ἔργα τῶν νεωτέρων συγγραφέων.

Τὸ ἔργον περιέχει καὶ ὀρισμένους πίνακας διευκολύνοντας εἰς τὸν ἔλεγχον καὶ εἰς τὴν χρῆσιν του, ἧτοι 1) Πίνακα συγγραφέων Ἑλλήνων, Λατίνων καὶ Ἀράβων ἐξ ὧν ἐλήφθησαν τὰ κείμενα τῶν μαρτυριῶν καὶ τῶν ἀποσπασμάτων μετὰ τῆς ἐνδείξεως τῶν χωρίων των καὶ τῆς ἀντιστοιχοῦσης κατατάξεώς των εἰς τὴν ὕλην τῆς

παρούσης έκδόσεως, 2) Πίνακα τῶν κυρίων ὀνομάτων τῶν μνημονευομένων εἰς τὰ δημοσιευόμενα κείμενα, 3) Πίνακα λέξεων με ἰδιαίτερον ἐπισήμανσιν τῶν μὴ ἀπαντωμένων εἰς τὸν Ἀριστοτελικὸν πίνακα τοῦ Bonitz καὶ 4) Πίνακα συγκριτικῶν τῶν ἀριθμῶν τῶν κειμένων ὡς ἔχουν καθορισθῆ εἰς τὴν παρούσαν ἔκδοσιν με τοὺς ἀντιστοιχοῦντας αὐτοῖς ἀριθμοὺς τῶν ἐκδόσεων Ἀριστοτελικῶν ἔργων τῶν Rose - Heitz - Diehl καὶ τῆς πρώτης ἐκδόσεως τῶν Ἐπιστολῶν καὶ τῆς Διαθήκης Plezia.

Τὸ ἔργον γραφέν με πολλὴν γνῶσιν, ἐπιμέλειαν καὶ εὐσυνειδησίαν ἀποτελεῖ μίαν ἐπιτυχητὴ συνολικὴν προσφορὰν τῶν Ἰδιωτικῶν γραπτῶν ἔργων τοῦ Ἀριστοτέλους, ἡ ὁποία με τὰ πλούσια κριτικὰ ὑπομνήματα καὶ τὴν ἐπιμελῆ ἔνδειξιν τῶν ἐπὶ ἐκάστου εἰδικωτέρου θέματος ἐργασιῶν τῶν νεωτέρων ἐρευνητῶν θὰ ἀποβῆ ὠφέλιμον ὄργανον σπουδῆς διὰ τοὺς μελετητὰς τοῦ Ἀριστοτέλους.

ΠΑΝ. Κ. ΓΕΩΡΓΟΥΝΤΖΟΣ

* * *

ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗΣ ΒΑΪΡΑΚΤΑΡΗ — ΚΟΣΜΑ, Ἑθικὴ καὶ τέχνη στὴ διδασκαλία, δοκίμιο, Ἀθήνα 1976, Σχ. 8ον, σελ. 108.

Ἀποτελεῖ μίαν ἀξιόλογον παρουσίαν ἡ ἐργασία αὐτὴ τῆς Κατ Βαΐρακτάρη — Κοσμᾶ καὶ τιμᾶ τὴν Ἑλληνικὴν παιδαγωγικὴν βιβλιογραφίαν, ἡ ὁποία, δυστυχῶς, δὲν ἔχει νὰ μᾶς παρουσιάσῃ οὔτε ποσότητα οὔτε ποιότητα παραγωγῆς ἐν συγκρίσει με τὴν ξένην.

Ὑψος γλαφυρόν, πλούσιον καὶ ἀκριβολόγον λεξιλόγιον καὶ φιλοσοφικὸς στοχασμὸς ἀποτελοῦν τὰ γενικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἐργασίας, ἡ ὁποία εἰσδύει εἰς βαθείας σκέψεις σχετικὰς με τὴν τέχνην τοῦ διδάσκειν καὶ τὴν σχέσιν διδάσκοντος καὶ διδασκομένου.

Ἰδιαίτερός δι' ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας ποὺ ἡ ρητορικὴ παράδοσις, ἔκδηλος ἢ λανθάνουσα, ἔχει τόσον ἐπηρεάσει τὴν διδασκαλίαν διὰ μέσου τῶν αἰῶνων, ὥστε καὶ σήμερον ἀκόμη νὰ εἶναι παρούσα εἰς τὴν διδακτικὴν πράξιν, τόσον ποὺ πολλάκις ἡ οὐσία νὰ θυσιάζεται εἰς τὸν τύπον καὶ ἡ διδασκαλία ἀπὸ τέχνη ἀποκαλυπτικὴ νὰ γίνεταί στεῖρος καὶ μονότονος μονόλογος, ἡ σ. κάμνει μίαν μεγάλην προσφορὰν εἰς τὸν Ἕλληνα διδάσκαλον.

Αἱ σκέψεις τὰς ὁποίας τὸ ἔργον περιλαμβάνει ἔχουν τὰς ρίζας των κυρίως εἰς τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας καὶ μάλιστα τὸν Ἀριστοτέλη καὶ τὸν Πλάτωνα, ἀλλὰ ἀποτελοῦν συγχρόνως καὶ ἓνα καταστάλαγμα τῆς διδακτικῆς πείρας τῆς συγγραφῆς.

Εἰδικώτερον τὸ παράδειγμα εἰς τὴν διδασκαλίαν, ἡ διδασκαλία καὶ ἡ τεχνικὴ τῆς, ὁ διδάσκαλος καὶ ἡ προσωπικότης του, σκοποὶ καὶ στόχοι τῆς διδασκαλίας καὶ τῆς παιδείας ἀποτελοῦν τὰ κύρια σημεῖα περὶ τὰ ὁποῖα ἀσχολεῖται ἡ ἐργασία.

Τὸ παράδειγμα κατὰ τὴν σ. δὲν εἶναι ἀπλῶς ἓνα ἐπουσιῶδες ἢ καὶ οὐσιῶδες ἔστο τμήμα τῆς διδασκαλίας, ἀλλὰ συνδέεται ὀργανικῶς μεθ' ὅλης τῆς διδασκαλίας καὶ τῆς προσωπικότητος τοῦ διδασκάλου, ἀποσκοπεῖ εἰς τὸ νὰ διευκολυνθῆ ἡ ἀφομοίωσις τῆς γνώσεως, προϋποθέτει «διδασκαλικὸν ἦθος καὶ ἐπιστήμην λόγου», «ἀποτελεῖ τὴν λυδίαν λίθον τῆς γνώσεως τοῦ μαθήματος καὶ εἶναι μίαν ἀποκάλυψιν τοῦ ἐσωτερικοῦ κόσμου τοῦ διδάσκοντος». Ἀποτυχία τοῦ παραδείγματος σημαίνει μερικὴν ἢ καθολικὴν ἄγνοιαν τοῦ ἀντικειμένου καὶ ἠθικὴν ἀμέλειαν.

Σκοπὸν ἀπαρασάλευτον τῆς διδασκαλίας θέτει ἡ σ. τὴν ὠφέλειαν τοῦ διδασκομένου. Στοιχειώδη στόχον τῆς διδασκαλίας ἀποτελεῖ ἡ μάθησις, ἀλλὰ τὸ «ἐπέ-